... Надходили тривожні для України події, а одночасно і для нашого невеликого міста Зінькова. Мінялась влада, зростали революційні хвилі, валилась московська тюрма народів. Я з братами чув тільки відлуння про ті події з розмов між старшими. Чув також, що повстала самостійна Україна, що мій батько з багатьма земляками, лишивши російську армію, переїхав до Чернігова і став вояком полку ім. Богдана Хмельницького. А згодом він повернувся додому, до господарства.

Через якийсь час у Зінькові вже була гетьманська влада. А наш хутір жив своїм життям. Всі ми влітку тяжко працювали: хоч мені було ще 12 років, я вже ходив за плугом, волочив, а влітку в'язав снопи, коли була косовиця, возив їх гарбою на тік, де вже шуміла й куріла молотарка. Батько часто стояв на молотарці й подавав снопи в барабан. А молотарку наймав на два-три дні у багатого поміщика Воздвиженського.

ПЕРШИЙ НАПАД БАНДИТІВ

Та одної ночі сталась жахлива подія. Увечері, як тільки смеркло, коли після праці на полі ми всі полягали спати, загавкали собаки. Скоро хтось постукав у двері. Батько, взявши наган, вийшов у сіни.

— Хто такий стукає? — запитав батько.

— Це свої,— озвався хлопець Микола, наш сезонний робітник, що під час молотьби спав біля коней чи в кухні, що була поблизу.

Батько відчинив двері й побачив перед собою не Миколу, а незнайому людину з пістолем, а за ним ще кількох. Батько хотів відразу зачинити двері, але передній, що спрямував на батька свій пістоль, поставив ногу між двері. Батько в темряві хотів вистрелити передньому просто в живіт, але пістоль осікся, та бандит навіть не помітив. Він відразу схопив батька за ліву руку і, торкнувши пістолем його скроні, запитав:

— Чувствуєшь? — і наказав вести в хату та світити світло. Проходячи повз піч, батько непомітно сунув пістоль на припічок, що був з правого боку.

— Світи свічку! — наказав бандит. З ним зайшов і другий. Коли батько засвітив, вони побачили на стіні над батьковим ліжком дві рушниці: берданку й дубельтівку. Відразу схопили їх і передали тим, що були надворі.

— Веди, де твоя скриня! — сказав перший, худуватий, з блідим лицем, високого зросту. Батько взяв до рук свічку, а бандити з обох боків узяли батька вище ліктів за руки. Батько був у спідній білизні. Ми, діти, вже спали, коли бандити, ведучи батька, переходили через нашу спальню, де була й мати. В цей час батько вирішив вирватися від них і в темряві втекти. Він не знав, що бандитів було п'ятеро. Батько був сильніший за них. Він вмить дмухнув на свічку і прожогом кинувся через велику кімнату (так ми називали вітальню) до дверей, що теж вели до сіней. Клапті рукавів сорочки лишилися в напасників. Ускочивши в сіни, в темряві батько не бачив, що там стояв третій спільник нападу з тесаком у руках, і вдарився просто об нього так, що той аж сів у куток сіней, впустивши свій тесак. Батько кинувся тікати повз ту другу будову кухні. В темряві він не помітив, що на порозі нашого дому, а також біля кухні стояло ще по одному учасникові нападу. Вони перед нападом не мали зайвої зброї, а тепер дістали ті рушниці, що були над батьковим ліжком на стіні. Поблизу блиснув постріл рушниці. Лише пізніше батько довідався, що вони вистрілили на нього одночасно, і той, що стояв на варті на порозі нашої хати, і той, що стояв біля кухні, сподіваючись, що там є люди. Але самі напасники були такі нервові й невправні стрільці, що в темряві обидва не влучили в батька, і він, перескочивши через тин, зник у темряві серед бур'яну та чагарнику низини, що простягалась до недалекої річки.

Батько, не маючи зброї, побіг до сусіда Антона Рака через річку. Але й Рак не мав зброї. Мав стару рушницю, але не мав пороху.

Тим часом напасники схопили матір і, засвітивши знову свічку, відкрили скриню й почали все викидати з неї на простелене простирадло.

— Скорей! скорей! — гукав головний.— А то он нас постреляет в окно!

Перелякана мати стояла, тремтячи, а один з них тримав напоготові пістоль. Викидаючи все із скрині, вони оглядали, чи немає яких нашивок імені чи чогось, що могло їх пізніше викрити.

За кілька хвилин вони були готові йти геть, але один із них забіг ще до дитячої кімнати. Над моїм ліжком була поличка. Він став ногою на ліжко, але придавив мені бік. Я трохи запищав чи застогнав, прокинувшись, а він тільки сказав: "Не беспокойся". Я зрозумів, що в хаті щось діється, але боявся встати з ліжка. Ще хвильку, і грабіжники зникли.

Коли все затихло, батько потихеньку підійшов із садка до хати і, побачивши, що напасників уже немає, зайшов досередини. Брати спали далі, а ми з мамою уже чекали на батька.

Наступного дня він поїхав до села Лютеньки, щоб заявити й шукати грабіжників. Микола бачив, що, вийшовши, вони пішли через садок з вузлами на плечах в бік Лютеньки. Порадившися там з приставом та начальником поліції, батько, взявши одного озброєного гвинтівкою вартового, поїхав шукати. Він знав, що між Лютенькою й нашим хутором є так званий Скаженикiв хутір, де був і маєток багатого чоловіка на прізвище Христовий. Батько навіть був знайомий з тим чоловіком. Він мав чотирьох синів, з яких один деякий час працював на Донбасі і розмовляв російською мовою, а до того було підозріння, що він займається грабунками чи крадіжками. Батько й вирушив туди. Опівдні вони з вартовим (так називали поліцаїв за гетьманської влади) приїхали до Скаженикового хутора. Лишивши коня, запряженого в лінійку на

ресорах, вони тихенько підійшли до хати. Але дома нікого не було. Думали вже повертатися назад, але потім батько вирішив заглянути до хліва, що стояв далі від будинку. Тихенько наближаючись, вони-почули якийсь гомін у хліві. Підійшовши, побачили таку картину: п'ятеро учасників недавнього нападу на нашу хату сиділи колом і грали в карти, розігруючи награбоване. Тут же, поруч, лежали забрані в нас речі, поділені між грабіжниками.

— Руки вгору! — крикнув батько, вийнявши пістоль.— В'яжи їх! — сказав він до вартового.— В'яжи руки за спиною тими хустками!

Але вартовий був млявий, неповороткий, і батько майже вирвав у нього з рук гвинтівку, не маючи надії на пістоль, який учора зрадив, і спрямував цівку гвинтівки на грабіжників. Тільки тепер він помітив, що на ряднині стояло кілька пляшок горілки, а дві його рушниці стояли під стінкою хліва. Пов'язавши грабіжникам руки і зв'язавши якимись віжками одного до другого, посадили їх за двором на лінійку й повезли до Лютеньки, лишивши їх там під арештом.

За кілька днів приїхав до нас батько головного напасника Леонтія Христового, який ото все розмовляв російською мовою. Мій батько був знайомий з його батьком Остапом Христовим, який почав просити, щоб мій батько поїхав до пристава чи начальника лютенської поліції й допоміг його синові вийти на волю. Після багатьох вагань батько задоволив прохання Остапа Христового. І Леонтія Христового випустили.

Пізніше Леонтій Христовий деякий час працював у Зінькові і навіть приходив до мого батька, де ми були на квартирі, й разом частенько випивали.

Минуло ще небагато місяців, як уже після різних змін прийшла червона влада. Навколо панував неспокій. Багатьох багатших людей уже позаарештовували й порозстрілювали. Відомо було пізніше з різних

спогадів, що в Полтаві у в'язниці щоночі розстрілювали тоді по 100–200 людей. Тоді розстріляли батька мого товариша по гімназії Остапа Брагу, Гаврила Дубовника з Бобрівника та багатьох інших.

ДРУГИЙ НАПАД БАНДИТІВ

По хуторах відбувалися напади на заможніших людей, ішли грабунки і вбивства. Всі жили в неспокої й тривозі. Батько, який у селі мав добру опінію, добре жив з усіма і з багатьма випивав, здавалось, не мав ворогів. Проте хтось його попередив, що на хуторах уже поблизу декого пограбовано, а декого й забито, навіть серед дня.

Боячись, що хтось налетить і забере двох коней, батько звелів повести їх у садок і пасти за сливником біля річечки. Ми втрьох, я і два брати, поприв'язувавши Ворону та Лиска, так звалися коні, до дерева, збирали та рвали спілі груші і їли.

День був теплий, сонячний. Це, мабуть, минув рік відтоді, як відбувся напад Христового. Тоді теж було літо, саме жнива.

Пасучи коней, раптом я почув якийсь гомін чи розмову по той бік річки, за якою жив Ялисей Патенко. Підбігши ближче до річечки, я побачив крізь густий чагарник, що через річечку переходять два чоловіки з гвинтівками. Я відразу сказав братам, і ми кинулись до хати, як і було умовлено, коли якась небезпека.

Почувши про це, батько відразу сказав нам з мамою бігти у протилежний бік за садок і ховатися в жито, а сам лишився зачинити вікна й позащіпати. Та ледве він закрив двоє вікон, як через третє побачив, що двоє людей з рушницями вже бігли до хати з садка. Він встиг лише замкнути входові двері та бокове вікно. За хвильку вже у двері гатили кулаками чи прикладами гвинтівок. В цей час на подвір'я зайшла сусідська дівчина по молоко. Побачивши дівчину з глечиком, вони гукнули її і, підійшовши до крайнього вікна, вдарили прикладом.

Скло посипалось, рами розчахнулись, і вони наказали їй лізти до нашої хати. Один крикнув російською мовою, з матюком на додаток:

— Откривай!... а то я тебе дам! — І він замірився кулаком, коли вона завагалась.

Дівчина влізла в кухню і помалу йшла до дверей, що вели в сіни.

Тим часом в їдальні стояв батько так, що його напасники не бачили, і помахав їй, щоб не відкривала. Побачивши, що дівчина зупинилась, один з них, що розмовляв російською мовою, всунув у вікно цівку рушниці і погрозив. Бачачи, що виходу немає, батько вискочив з їдальні, спрямувавши дубельтівку на бандита. Той кинувся тікати від вікна, але недалеко відбіг, як тарахнув постріл просто з вікна. А за ним і другий у другого напасника. Потім сам батько вискочив з хати і крикнув:

— Гей, козаки, скоріше сюди, роззброїти цю банду! — хоч, справді, з ним нікого не було.

Ми були вже в житі, як почули ті постріли, а за хвильку почули, як, стогнучи, пробігли за тином садка ті два чоловіки в цивільному і подалися в задній кінець садка. їм здавалося, що там у хаті чи біля неї цілий загін оборонців. Оббігши півколом весь садок, вони побігли До річки, щоб добратися до Ялисеєвого подвір'я, де лишили свого запряженого коня. Вони обидва були поранені у спину з рушниці, зарядженої саморобним дробом із свинцю. Звідти відразу вирушили до Гадячого до лікарні, сказавши, що у нас ховається цілий загін війська. А представникам влади напасники казали, що вони прийшли до Ниценка у якійсь справі, а він почав на них стріляти.

Ця подія швидко облетіла найближчі навколишні села: Лютенські Будища, Лютеньку й Бірки. Я з мамою та молодшим братом, коли ще сіріло, перейшли річечку і аж за пагорбом полягали, в гречку, боячись, що нас можуть шукати якраз по наш бік річки, ближче до нашого

подвір'я. А батько з старшим братом Володею, якому було років 14, пішов у соняшники, яких ціла десятина простяглася вздовж ставка по наш бік.

Коли ми лежали в гречці, з усіх згаданих сіл вирушили до нас групи міліції Одні, ідучи по березі по другий бік річки, почали стріляти по соняшниках, припускаючи, що там, може, поховались бандити чи повстанці. А коли прийшли до нашого подвір'я та хати, почали хазяйнувати. Наші будянські нічого не брали й не нищили, та ще як розпитали тієї дівчини, що приходила по молоко, то зовсім змінили свою думку на краще. Бачили, що батько оборонявся від бандитів. Але ті, що прибули з Бірок, звідки приїхали й ті два напасники, забирали з собою деяку одежу, а дещо рвали на шматки й кидали додолу. Навіть казаночок меду винесли й вилили в корито для свиней. Але наші будянські переказали через сусідів, що ми можемо повертатися до хати і нам нічого не буде. Але ми вже не жили на своєму хуторі. Ми лишалися в Зінькові, а батько з мамою пізніше переїхали спершу на Донбас, а потім на Кавказ до П'ятигорська, де здавна жив його брат Сашко. А поки вони виїхали, ще мінялась влада...